

О.В. Мнюх

Національний природний парк "Мале Полісся"

вул. Михельська, 32, м. Ізяслав, Хмельницька обл., 30300 Україна

e-mail: alexmnuh@gmail.com

<https://doi.org/10.53904/1682-2374/2019-21/12>

ЗНАЧЕННЯ НПП "МАЛЕ ПОЛІССЯ" У ЗБЕРЕЖЕННІ РІДКІСНИХ ВИДІВ РОСЛИН У ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Мале Полісся, рідкісні види, Червона книга України

ЗНАЧЕННЯ НПП "МАЛЕ ПОЛІССЯ" У ЗБЕРЕЖЕННІ РІДКІСНИХ ВИДІВ РОСЛИН У ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ. О.В. Мнюх. – У статті розглядаються результати досліджень території НПП "Мале Полісся" на наявність видів рослин із Червоної книги України.

Різноманітність та збереженість рослинного покриву території парку обумовили її достатньо багату і своєрідну флору. За наявними даними можна стверджувати, що склад флори парку досягає майже 800 видів судинних рослин, із яких вже встановлено 23 види рослин і 3 види грибів із Червоної книги України. Виявлення повного флористичного складу цієї території потребує подальшого дослідження.

ЗНАЧЕНИЕ НПП "МАЛОЕ ПОЛЕСЬЕ" В СОХРАНЕНИИ РЕДКИХ ВИДОВ РАСТЕНИЙ В ХМЕЛЬНИЦКОЙ ОБЛАСТИ. А.В. Мнюх. – В статье рассматриваются результаты исследований территории НПП "Малое Полесье" на наличие видов растений из Красной книги Украины.

Разнообразие и сохранность растительного покрова территории парка обусловили ее достаточно богатую и своеобразную флору. По имеющимся данным можно утверждать, что состав флоры парка достигает почти 800 видов сосудистых растений, из которых уже установлено 23 вида растений и 3 вида грибов из Красной книги Украины. Выявление полного флористического состава этой территории требует дальнейшего исследования.

THE MEANING OF NATIONAL NATURAL PARK "MALE POLISSYA" IN THE PROTECTION OF THE RARE SPECIES OF PLANTS IN THE KHMELNYTSK REGION. O.V. Mniukh. – The article examines the results of research on the territory of the NNP "Male Polissya" for the presence of plant species from the Red Data Book of Ukraine.

The diversity and conservation of vegetation in the territory of the park led to its rather rich and peculiar flora. According to available data, it can be argued that the composition of the flora of the park reaches almost 800 species of vascular plants, of which 23 species of plants and 3 species of fungi have already been identified from the Red Data Book of Ukraine. Detection of the full floristic composition of this territory will require further research.

Національний природний парк "Мале Полісся" (далі НПП Мале Полісся") створено відповідно до Указу Президента України від 2 серпня 2013 року № 420/2013 "Про створення національного природного парку "Мале Полісся".

Мале Полісся – це понижена рівнина, яка знаходиться у північній частині зони широколистяних лісів України між двома височинами (Волинська з півночі й Подільська з півдня). Територія Малого Полісся простягається зі сходу на захід від міст Шепетівка і Славути Хмельницької області до міста Рава-Руська Львівської області, де переходить на територію Польщі (Брадів, Андрієнко, 1977; Андриенко, 1988).

НПП "Мале Полісся" знаходиться у північній частині Хмельницької області і приурочений до східної частини Малого Полісся. За фізико-географічним районуванням України парк розташований у Поліській провінції мішано-лісової хвойно-широколистяної зони, на південному заході Східноєвропейської рівнини (Національний природний парк ..., 2011).

За характером геологічної будови, рельєфу, ґрунтів, рослинного та тваринного світу територія НПП відображає основні риси Малого Полісся, і саме тому цікава для подальшого вивчення.

Матеріали та методи досліджень

У роботі наведені результати інвентаризаційних досліджень флори території НПП "Мале Полісся" за період 2017–2018 рр.

Метою досліджень було доповнити список рослин та виявити локалітети рідкісних видів рослин та грибів.

Польові дослідження флори парку проводили маршрутним і стаціонарним методами. Ідентифікацію рослин та грибів здійснювали за допомогою низки визначників.

На основі опрацювання власних матеріалів було складено видовий список флори та мікоти і проведено систематичний аналіз.

Результати досліджень та їх обговорення

Різноманітність та збереженість рослинного покриву території парку обумовили її досить багату і своєрідну флору. Виявлення повного флористичного складу цієї території потребує подальшого дослідження. Проте вже нині за наявними даними можна стверджувати, що склад флори парку досягає майже 800 видів судинних рослин.

Флора цієї території є відносно молодою і сформувалась у післяльодовиковий період із різних ботаніко-географічних центрів, основними із яких, за Є.М. Лавренком (1438), є гумідний, аридний та арктоальпійський.

Переважають тут бореальні види соснових лісів: сосна звичайна *Pinus sylvestris* L., береза повисла *Betula pendula* Roth, крушина *Frangula alnus* Mill., чорниця *Vaccinium myrtillus* L., брусниця *Vaccinium vitis-idaea* L., грушанка круглолиста *Pyrola rotundifolia* L., деякі види папоротей. Бореальні види також переважають та виступають як асектатори в угрупованнях боліт, насамперед, осокових та осоково-сфагнових. Це осоки – омська *Carex elata* subsp. *omskiana* Meinsh. Jalas, здута *C. rostrata* Stokes, пухнатоплода *C. lasiocarpa* Ehrh.; пухівка піхвова *Eriophorum vaginatum* L.; вовче тіло болотне *Comarum palustre* L., багно болотне *Ledum palustre* L.; образки болотні *Calla palustris* L.; болотні верби – чорнична *Salix myrtilloides* L.; мирзинолиста *S. myrsinifolia* Salisb.; розмаринолиста *S. rosmarinifolia* L. тощо. Неморальні види широколистяних лісів не відіграють тут значної ролі. Це переважно рослини з європейським та євразійським ареалами. Серед них – зірочник ланцетолистий *Stellaria holostea* L., яглиця звичайна *Aegopodium podagraria* L., зеленчук жовтий *Lamium galeobdolon* L., копитняк *Asarum europaeum* L., підмаренник запашний *Galium odoratum* L. Scop. тощо. Основу лучних ценозів парку становлять види з широкими голарктичними та євразійськими ареалами – грястиця збірна *Dactylis glomerata* L., лисохвіст лучний *Alopecurus pratensis* L., щучник дернистий *Deschampsia cespitosa* (L.) P. Beauv., тонконіг лучний *Poa pratensis* L., вівсяниця лучна *Festuca pratensis* Huds. (Брадіс, Андрієнко, 1977; Чиж, 2006).

Особливістю флори парку є наявність в її складі центральноєвропейських видів, які знаходяться тут на східній межі поширення. До них належать ситник бульбистий *Juncus bulbosus* L., ситник розчепірений *J. squarrosus* L., ожина сиза *Rubus caesius* L., жарновець віничний *Cytisus scoparius* (L.) Link, лемботропіс чорніючий *Cytisus nigricans* L. та деякі інші. Своєрідну групу в складі флори становлять реліктові види – третинний релікт шейхцерія болотна *Scheuchzeria palustris* F. Muell., післяльодовикові релікти – верба чорнична, баранець звичайний *Lycopodium selago* L., діфазіаструм сплюснутий *Diphasiastrum complanatum* (L.) Holub. Із нечисленних ендеміків Полісся на території парку виявлені популяції гвоздики несправжньорозчепіреної *Dianthus pseudosquarrosus* (Novák) Klok. (Мале Полісся ..., 2007; Червона книга ..., 2009; Природа ..., 2010).

В цілому флора НПП "Мале Полісся" є багатою і різноманітною, містить види різних ботаніко-географічних та еколого-ценотичних груп та чисельну раритетну компоненту. Загалом, на сьогодні, у списку видів НПП "Мале Полісся", що потребують охорони на національному, міжнародному та регіональному рівнях, присутні 23 види рослин, 3 види грибів з Червоної книги України, 6 видів рослин з Додатку II СІТЕС, 41 вид рослин, які є рідкісними на території Хмельниччини. Дані списки доповнені видами, що потребують охорони на території Парку (Вініченко, 2006).

Перелік видів рослин, які занесені до Червоної книги України (2009), подано у таблиці 1.

Таблиця 1. Види рослин НПП "Мале Полісся", занесені до Червоної книги України

Порядок	Родина	Вид
Плауни Lycopodiales	Баранцеві Huperziaceae	Баранець звичайний <i>Huperzia selago</i> (L.) Bernh. ex Schrank et Mart.
Плауни Lycopodiales	Плаунові Lycopodiaceae	Зелениця сплюснута <i>Diphasiastrum complanatum</i> (L.) Holub
Плауни Lycopodiales	Плаунові Lycopodiaceae	Плаунець заплавний <i>Lycopodiella inundata</i> (L.) Holub
Плауни Lycopodiales	Плаунові Lycopodiaceae	Плаун річний <i>Lycopodium annotinum</i> L.
Мальвоцвіті Malvales	Тимелеєві Thymelaeaceae	Вовчі ягоди пахучі <i>Daphne cneorum</i> L.
Жовтецевоцвіті Ranunculales	Жовтецеві Ranunculaceae	Водяний жовтець плаваючий <i>Ranunculus fluitans</i> Lam.
Мальпігієцвіті Malpighiales	Вербові Salicaceae	Верба чорнична <i>Salix myrtilloides</i> L.
Губоцвіті Lamiales	Пухирникові Lentibulariaceae	Пухирник малий <i>Utricularia minor</i> L.
Губоцвіті Lamiales	Пухирникові Lentibulariaceae	Пухирник середній <i>Utricularia intermedia</i> Hayne
Частухоцвіті Alismatales	Шейхцерієві Scheuchzeriaceae	Шейхцерія болотна <i>Scheuchzeria palustris</i> L.
Холодкоцвіті Asparagales	Зозулинцеві Orchidaceae	Гніздівка звичайна <i>Neottia nidus-avis</i> (L.) Rich.
Холодкоцвіті Asparagales	Зозулинцеві Orchidaceae	Зозульки м'ясочервоні <i>Dactylorhiza incarnata</i> (L.) Soo s.l.
Холодкоцвіті Asparagales	Зозулинцеві Orchidaceae	Зозульки плямисті <i>Dactylorhiza maculata</i> (L.) Soo s.l.
Холодкоцвіті Asparagales	Зозулинцеві Orchidaceae	Коручка болотна <i>Epipactis palustris</i> (L.) Crantz
Холодкоцвіті Asparagales	Зозулинцеві Orchidaceae	Коручка чемерникоподібна <i>Epipactis helleborine</i> (L.) Crantz
Холодкоцвіті Asparagales	Зозулинцеві Orchidaceae	Коручка темно-червона <i>Epipactis atrorubens</i> (Hoffm. ex Bernh.) Besser
Холодкоцвіті Asparagales	Зозулинцеві Orchidaceae	Любка дволиста <i>Platanthera bifolia</i> (L.) Rich.
Холодкоцвіті Asparagales	Амарилісові Amaryllidaceae	Підсніжник білосніжний <i>Galanthus nivalis</i> L.
Холодкоцвіті Asparagales	Цибулеві Alliaceae	Цибуля ведмежа <i>Allium ursinum</i> L.
Лілієцвіті Liliales	Лілійні Liliaceae	Лілія лісова <i>Lilium martagon</i> L.
Тонконогоцвіті Poales	Осокові Cyperaceae	Осока богемська <i>Carex bohemica</i> Schreb.
Тонконогоцвіті Poales	Осокові Cyperaceae	Осока Девелла <i>Carex davalliana</i> Smith
Тонконогоцвіті Poales	Ситникові Juncaceae	Ситник бульбистий <i>Juncus bulbosus</i> L.

У таблиці 2 наведено перелік "червонокнижних" видів грибів.

Таблиця 2. Види грибів НПП "Мале Полісся", які занесені до Червоної книги України

Порядок	Родина	Вид
Поліпоральні Polyporales	Мерипілові Meripilaceae	Грифола листянолісова <i>Grifola frondosa</i> (Dicks.) Gray
Афіллофорові Polyporales	Спарасисові Sparassidaceae	Спарасис кучерявий <i>Sparassis crispa</i> (Wulfen) Fr.
Болетальні Boletales	Болетові Boletaceae	Моховик паразитний <i>Boletus parasiticus</i> Fr.

Співробітники Парку спільно із науковцями з різних вищих навчальних закладів (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Національний лісотехнічний університет України, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Хмельницький національний університет), наукових установ (Інститут гідробіології НАН України) та установ природно-заповідного фонду України (НПП "Подільські Товтри", НПП "Дермансько-Острозький") здійснюють дослідження території НПП "Мале Полісся". За період діяльності Парку проводиться моніторинг та дослідження рослинного й тваринного світу з метою інвентаризації флори і фауни; знаходяться нові види рослин та тварин, що потребують охорони, їх нові місця поширення. Усі локалітети рідкісних видів флори та фауни фіксуються точками GPS та наносяться на карту НПП "Мале Полісся".

Висновки

На території Парку зростає велика кількість видів рослин із Червоної книги України, тому ця територія є унікальною як для Хмельницької області, так і для України в цілому.

Найближчим часом буде проведено функціональне зонування території НПП "Мале Полісся"; усі виявлені осередки рідкісних видів будуть включені до заповідної зони Парку. Це дасть змогу запобігти порушенню умов існування рідкісних видів, а також забезпечить належну охорону та відновлення цінних природних комплексів.

- Андрієнко Т. Л. Динамика заростання водоемов Украинского Полесья. *Гидробиологический журн.* 1988. Т. 24, № 2. С. 7–13.
- Брадїс Є. М., Андрієнко Т. Л. Поліська підпровінція. *Геоботанічне районування Української РСР*. Київ : Наук. думка, 1977. С. 73–136.
- Вініченко Т. С. Рослини України під охороною Бернської конвенції. Київ : Хімджест, 2006. 176 с.
- "Мале Полісся" – проєктований національний природний парк України (Хмельницька область) / за ред. д.б.н., проф. Т.Л. Андрієнко. Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський, 2007. 40 с.
- История флоры и растительности СССР по данным современного распространения растений. В кн. Растительность СССР. Москва-Ленинград : АН СССР, 1938. Вып. 1. С. 205 – 296.
- Національний природний парк "Мале Полісся": наукові нариси до створення / Андрієнко Т. Л., Білик Р. Г., Казімірова Л. П., Матвєєв М. Д., Юглічек Л. С. Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський, 2011. 92 с.
- Природа унікального краю – Мале Полісся / під ред. Т.Л. Андрієнко. Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський, 2010. 245 с.
- Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я. П. Дідуха. Київ : Глобалконсалтинг, 2009. 900 с.
- Чиж О. П. Періоди дослідження Лісостепових полісь. *Географія та екологія: наука і освіта*. Умань, 2006. С. 159–161.

Рекомендує до друку
В.В. Шаповал